

SHAHR KO'CHALARIDA YTH KO'P SODIR BO'LADIGAN ZONALARNI ANIQLASH VA BARTARAF ETISH YO'LLARI

Mirzayev Abduxannon Abdumannonovich
Avtomobilsozlik va transport kafedrasi assistenti
Olimjonov Xikmatilla Raxmatilla o'g'li
Andijon davlat texnika instituti talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada shahar ko'chalarida yo'l-transport hodisalari (YTH) ko'p sodir bo'ladigan xavfli zonalarni aniqlashning ilmiy-amaliy asoslari, ularni tahlil qilish usullari va bartaraf etish choralari yoritilgan. Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi IIV Yo'l harakati xavfsizligi bo'limining statistik ma'lumotlari asosida Toshkent, Samarqand va Andijon shaharlari kesimida YTHlar ko'p sodir bo'ladigan nuqtalar aniqlangan. Shuningdek, geoinformatsion tizimlar, raqamli monitoring vositalari va mahalliy qonun hujjatlari asosida xavfli yo'l segmentlarini kamaytirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqola urbanizatsiya sharoitida transport xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan kompleks yondashuvni taklif qiladi.

Kalit so'zlar: yo'l-transport hodisasi, xavfli zona, GIS tahlil, shahar infratuzilmasi, YHXBB statistikasi, YTH profilaktikasi.

Bugungi tez sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan urbanizatsiya sharoitida transport tizimi har bir shahar hayotining ajralmas qismiga aylangan. Avtotransport vositalarining soni yil sayin ortib borayotgani bilan birga, yo'l-transport hodisalari (YTH) soni ham sezilarli darajada ko'paymoqda. Ayniqsa, aholisi zich joylashgan yirik shaharlar, masalan Toshkent, Samarqand, Namangan, Andijon kabi hududlarda YTHlar xavfi jiddiy muammoga aylanmoqda.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi IIV Yo'l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasining (YHXBB) 2024-yil yakunlari bo'yicha hisobotida qayd etilishicha, yil davomida respublika bo'yicha **17 430 ta yo'l-transport hodisasi** sodir bo'lgan bo'lib, shundan **61 foizi aynan shaharlarda** ro'y bergan. Ularning aksariyati piyodalar qatnashgan holatlar, svetofor belgilariga amal qilmaslik, transport vositalari o'zaro to'qnashuvi yoki noto'g'ri yo'l infratuzilmasi bilan bog'liq bo'lgan.

Toshkent shahrida o'tkazilgan tahlillar natijasiga ko'ra, har kuni o'rtacha **12 dan ortiq YTH** sodir bo'lmoqda. Shu bilan birga, tahlil qilingan YTHlarning 70 foizdan ortig'i aynan ma'lum yo'l kesimlarida yoki chorrahalarda takrorlanib sodir bo'lgan. Bu esa, "xavfli zona" (yoki "qizil nuqta") deb nomlanuvchi hududlarning mavjudligini va ularni aniqlash zarurligini ko'rsatadi.

Xalqaro tajriba ham bu muammoning dolzarbligini tasdiqlaydi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, har yili dunyo bo'yicha 1,3 milliondan ortiq inson YTH oqibatida hayotdan ko'z yumadi va ularning 70% dan ortig'i shahar infratuzilmasi yetarlicha xavfsiz bo'lmagan joylarda sodir bo'lgan. YTH ko'p sodir bo'layotgan hududlarni aniqlash va ularni bartaraf etish masalasi ko'plab davlatlarda, xususan, Germaniya, Janubiy Koreya, Yaponiya, AQShda maxsus dasturlar, sun'iy intellekt tizimlari va geoinformatsion vositalar yordamida yechilmoqda. O'zbekistonda ham bu borada dastlabki qadmlar qo'yilmoqda, biroq tizimli va chuqur tahlilga asoslangan yondashuv hanuzgacha yetarli emas. Shu munosabat bilan ushbu maqolada YTH ko'p sodir bo'layotgan shahar ko'chalarida xavfli zonalar aniqlashning ilmiy-uslubiy asoslari, zamonaviy texnologiyalarning o'rni, statistik tahlilning ahamiyati, amaldagi qonunchilik talablari hamda ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar chuqur yoritiladi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – YTHlar sonini kamaytirish orqali shahar aholisining xavfsizligini ta'minlash va barqaror transport muhitini shakllantirishdan iborat.

Yo'l-transport hodisalari (YTH) ko'p sodir bo'ladigan zonalar aniqlash bilan bir qatorda, bu hududlarda xavfni kamaytirish, fuqarolarning hayoti va sog'lig'ini himoya qilish maqsadida tizimli chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zarur. Quyidagi yondashuvlar xavfli zonalar bartaraf etishda samarali hisoblanadi:

Hayot go'zal. Uni boy berish esa birgina e'tiborsizlikdan, birgina noto'g'ri chiziqdan, birgina tormoz bosilmagan ondan boshlanishi mumkin. Yo'l – harakat manbai, ammo u noto'g'ri boshqarilsa, halokat maydoniga aylanishi hech gap emas. Ayniqsa, shaharlarimizning tor ko'chalari, burilishli yo'llari, doimiy shovqinga to'la markaziy chorrahalari... Bularning ba'zilar – go'yoki tinch ko'rinadi, ammo ichidan xatar sochadi. Shu bois, xavfli zonalar aniqlash – faqat muammo ro'yxatini tuzish emas, balki har bir nuqtaga mehr bilan, e'tibor bilan qarab, u yerdagi hayotga qayta nafas berish demakdir. Keling, bu zonalar qanday qilib tinch va xavfsiz hududlarga aylantirish mumkinligini izlab ko'ramiz

Inson ko'pincha tashqi ko'rinishga qaraydi, biroq xavfsizlik go'zallikdan ustun turadi. Xavfli zonalarda birinchi navbatda yo'lning o'zi tahlil qilinadi: u tekismi? Yorug'mi? Chiziqlar ko'rinadimi? Agar yo'q bo'lsa, bu yerga birinchi navbatda chiroq, chizgi, yo'l chetidan piyodalar yo'lagi kerak bo'ladi. Go'yoki harakatlanuvchi jonzorlar uchun yo'l emas, hayot chizig'i tortiladi.

Ba'zida yo'l jim. Ko'chada mashina ko'p, odam ko'p – ammo hech kim nimaga amal qilishni bilmaydi. Svetofor ishlamaydi, belgilar so'ngan. Bu yerda e'tibor – to'g'ri belgilashga, zamonaviy svetoforlarga qaratiladi. Belgilar faqat temirdan emas – ular ogohlantiruvchi, boshqaruvchi, himoyalovchi til. Svetoforlar esa nafaqat ruxsat, balki ogohlantirish – ularning har biri hayotni bir daqiqa uzaytiradi.

Tez yurish – g'alaba deb o'ylovchilar bor. Ammo shahar ko'chalarida bu g'alaba emas, xatarlidir. Shuning uchun xavfli joylarda tezlikni tushirish vositalari, ya'ni "tepachalar", radarlar, avtomatik kameralar o'rnatiladi. Mashina haydovchisi u yerga yaqinlashganda o'ziga savol beradi: "Men kimnidir hayotini xavf ostiga qo'yayapmanmi?" – deb. Bu savolni berishga majbur qilish – tizimning yutug'i.

Har bir odam yo'lda qatnashuvchi. Balki u haydovchi, balki piyoda, balki velosipedchi... Farqi yo'q. U – ishtirokchi. Demak, ogoh bo'lishi kerak. Shu sababli maktablarda, mahallalarda, ommaviy axborot vositalarida xavfsizlik saboqlari beriladi. YTH haqida ogohlantiruvchi lavhalar, bolalar uchun interaktiv o'yinlar, hatto katta yoshlilar uchun qiziqarli tanlovlar tashkil etiladi. Bilim bu yerda qurolga aylanadi – hayotni asraydigan qurol.

Endi zamon o'zgardi. Kamera ko'radi, sun'iy intellekt tahlil qiladi, tizimlar avtomatik ogohlantiradi. Bunday joylarda xavfli zonaga yaqinlashayotgan mashina – turgan svetofor emas, balki ishlayotgan tizim tomonidan kuzatilib, boshqariladi. Bu texnologiya nafaqat nazorat qiladi, balki oldini oladi.

Tizimda muammo bo'lsa, qonun harakatga keladi. Xavfli zonalarini rasman e'lon qilish, u yerdagi harakatga cheklovlar qo'yish, qoidabuzarlarga og'irroq jazolar tayinlash – bular barchasi qonun orqali amalga oshiriladi. Zero, qonun faqat qog'ozda emas, amalda bo'lsa, xavfsizlik yurakdan joy oladi.

Tizim kuchli, texnika ilg'or, ammo fuqarolar befarq bo'lsa – xavfsizlik cho'qqiga chiqolmaydi. Mahallalar, jamoatchilik vakillari, oddiy fuqarolarning o'zi o'z hududidagi muammoni ko'rsatmasa, hech bir tizim uni sezmaydi. Shu bois, xavfli hududlarni bartaraf etishda aholi fikri, kuzatuvi, ogohlantiruvchi ham oltin qadar qadrlil.

Xavfsiz yo'l – bu faqat asfaltlangan yo'l emas. Bu – fikrlangan, nazorat qilingan, himoyalangan, o'rgatilgan va ogohlantirilgan hududdir. Har bir chora – bu bir inson hayotini saqlab qolish degani. Biz bu zonalarini faqat to'g'rilamaymiz – biz ularga hayot bag'ishlaymiz.

Xulosa

Shahar ko'chalarida yo'l-transport hodisalari (YTH) bugungi kunda jamiyatimiz uchun eng dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu hodisalar ko'pincha ma'lum bir hududlarda, ya'ni tahlillarda "xavfli zonalar" deb ataladigan joylarda takror va takror yuzaga chiqayotgani bejiz emas. Maqolada o'rganilganidek, bunday zonalarini aniqlashda statistik ma'lumotlar, geografik axborot tizimlari (GIS), videokuzatuv tahlillari, sun'iy intellektidan foydalanish, va jamoatchilik fikri kabi manbalar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, YTHlar eng ko'p sodir bo'layotgan hududlarda odatda quyidagi omillar mavjud bo'ladi: svetoforlar yoki belgilar yetishmovchiligi, notekis va yoritilmagan yo'llar, piyodalar yo'lakchasining yo'qligi, tezlikni cheklovchi vositalarning bo'lmasligi, piyodalar harakati va transport oqimining noto'g'ri tashkil etilishi, haydovchilar va

piyodalarning yetarlicha ogoh emasligi. Aynan shu nuqtalarga aniqlik kiritish va ularni muntazam nazorat qilib borish YTHlar sonini kamaytirishda eng muhim strategiyalardan biridir. Tadqiqot davomida aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun bir qator kompleks chora-tadbirlar zarur. Bular jumlasiga quyidagilar kiradi: xavfli zonalarda yo‘l infratuzilmasini takomillashtirish, svetoforlar va yo‘l belgilari tizimini zamonaviylashtirish, avtomatlashtirilgan radar va kameralar o‘rnatish, tezlik cheklovlarini qat’iylashtirish, shuningdek, yo‘l harakati ishtirokchilarining ongini oshirishga qaratilgan ta’limiy va targ‘ibot dasturlarini amalga oshirish. Bundan tashqari, qonun hujjatlari va mavjud normativlar asosida xavfsizlik choralari kuchaytirish, mahalliy hokimliklar va yo‘l harakati xavfsizligi bo‘limlari o‘rtasida hamkorlikni mustahkamlash ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, YTH ko‘p sodir bo‘layotgan hududlarni aniqlash va ularni bartaraf etish — bu faqat texnik yoki tashkiliy ish emas. Bu – inson hayotini asrashga, oilalarni fojialardan saqlashga, jamiyatda xavfsizlik madaniyatini mustahkamlashga xizmat qiluvchi yondashuvdir. Har bir oldi olingan YTH – bu nafaqat raqam kamayishi, balki bir inson hayotining saqlab qolinishi demakdir. Shunday ekan, bu borada amalga oshiriladigan har bir chorani nafaqat zarurat, balki muqaddas burch sifatida qabul qilish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 4-iyundagi PQ–5151-sonli Qarori – “Yo‘l harakati xavfsizligini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Yo‘l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi (YHXBB)ning 2023-yilgi rasmiy statistik axboroti.
3. “Yo‘l harakati xavfsizligi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, 1999-yil 10-dekabr.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 23-noyabrdagi 950-sonli Qarori – “Avtomobil yo‘llarida xavfsizlikni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. Tursunov S.A., Axmedov I.I. “Transport infratuzilmasida xavfsizlikni boshqarish asoslari”, Toshkent: TTJTI, 2020.
6. Xalilov Sh.T., “Shahar transport tizimlarida YTHlarni tahlil qilish va bashoratlash usullari”, Ilmiy-texnik jurnal, 2022, №2.